

Sreća Perunović

*Institut za migracije i narodnosti,
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 01. 10. 1990.

HRVATI I RECENTNE PROMJENE U MAĐARSKOJ**SAŽETAK**

Autorica iznosi dio rezultata istraživanja provedenog u lipnju/junu 1990. metodom anketnog upitnika (N = 520) među pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj. Podaci se odnose na dio ispitivanih stavova o promjenama u Mađarskoj u odnosu na globalno društvo, u odnosu na manjinu i na individualnu razinu. Od ispitanika, 56,41% ih smatra da još ne može procijeniti što promjene znače za hrvatsku nacionalnu manjinu, a to mišljenje izražava i 45,78% ispitanika kada procjenjuje što promjene znače za Mađarsku kao globalno društvo.

Slijedeći odgovor po učestalosti jest onaj koji izražava ocjenu da su promjene djelomično dobre a djelomično loše (za Mađarsku kao cjelinu 28,29%, a za hrvatsku nacionalnu manjinu u Mađarskoj 18,93%).

Pozitivne ocjene za učinak promjena ne dodjeljuju se tako često, iako više nego negativne, ali se dodjeljuju češće za učinak na mađarsko društvo kao cjelinu, a najmanje je izraženog mišljenja da su promjene dobre za manjinu. Tu ocjenu izrazilo je 19,65% ispitanika za učinak promjena u Mađarskoj, a tek 15,19% ispitanik za položaj manjine. Na individualnom planu 15,94% ispitanika izrazilo se da se u promjenama osjeća dobro.

Premda se općenito rijetko dodjeljuju ocjene da su promjene loše, onda kada se dodjeljuju, najčešće se odnose na ocjenu položaja hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj (6,51%).

Autorica interpretira suzdržano dijeljenje krajnjih ocjena, bilo pozitivnih bilo negativnih. Između ostalog ističu se za to dva razloga. Proces društvenih promjena započeo je relativno tek odnedavno i još je mnogo toga u društvu u previranju i nema konačne obrise; zatim, mađarsku sadašnjicu karakteriziraju mnoge društvene proturječnosti: s jedne strane povučeno je niz poteza koji dokazuju liberalizaciju društvenoga i političkog života, s druge strane, ne samo što ima i njima suprotnih učinaka, već se sve to zbiva u situaciji velike ekonomske krize.

Proces decentralizacije koji u Mađarskoj počinje krajem sedamdesetih godina (1) može se unekoliko smatrati najavom značajnijih promjena u toj zemlji (4). Pravi društveni prevrat, međutim, Mađarska doživljava krajem osamdesetih, a 1989. mogla bi se označiti početkom toga velikog prijeloma.

U lipnju/junu 1990. provedeno je istraživanje* u Mađarskoj kojega se jedan dio odnosio na percepciju recentnih promjena u toj zemlji. Istraživanje je provedeno među pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj,

* Ova rad dio je istraživanja u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta »Kulturna dimenzija etničkog identiteta Hrvata u Mađarskoj«; Institut za migracije i narodnosti, Sveučilišta u Zagrebu.

i to na teritoriju sedam županija u trideset i dva naselja. Metodom anketnog upitnika obuhvaćeno je 520 ispitanika. Struktura uzorka ispitanika prema spolu, dobi i stručnoj spremi vidljiva je iz tablice 1.

Tablica 1

Struktura uzorka ispitanika prema spolu, dobi i školskoj spremi

	Ukupno*	Muškaraca	Žena		
Spol	513 f	218	295		
	%	42,50	57,50		
	Ukupno*	do 14	15—39	40—59	60 i više
Dob	513 f	16	252	174	71
	%	3,12	49,12	33,92	13,84
	Ukupno*	O. š.	Srednja	Viša i visoka	
Školska sprema	518 f	206	215	98	
	%	39,77	41,31	18,93	

* Razlika do 520 odnosi se na one koji nisu odgovorili na pripadajuća pitanja.

Blok pitanja o promjenama u Mađarskoj sačinjavala su pitanja.

1. U Mađarskoj su se zadnje godine dana dogodile velike promjene. Što vi mislite jesu li te promjene dobre ili loše za Mađarsku?

2. U Mađarskoj su se zadnje godine dana dogodile velike promjene. Što vi mislite jesu li te promjene dobre ili loše za vašu nacionalnu manjinu?

3. Osjećate li se vi osobno bolje u novim promjenama u Mađarskoj, posebno s obzirom na veliki broj političkih stranaka koje su osnovane?

Prilog

Rezultati istraživanja

Tablica 2

Mišljenje pripadnika hrvatske nacionalne manjine o učinku recentnih promjena u Mađarskoj

- A) Za Mađarsku
B) Za hrvatsku nacionalnu manjinu, i
C) Osobno osjećanje u nastalim promjenama

Za Mađarsku

	Ukupno*	Dobre su	Djelom dobre a dj. loše	Loše su	Još ne mogu procijeniti	Ne znam
f	509	100	144	19	233	13
%	100	19,65	28,29	3,73	45,78	2,55

Za hrvatsku nacionalnu manjinu

	Ukupno*	Dobre su	Djelom dobre, a dj. loše	Loše su	Još ne mogu procijeniti	Ne znam
f	507	77	96	33	286	15
%	100	15,19	18,93	6,51	56,41	2,96

Odnosno osjećanje u nastalim promjenama

	Ukupno*	Dobro	I dobro i loše	Lošije	Promjene zbunjuju	Ne zanima
f	502	80	210	15	161	36
%	100	15,94	41,83	2,99	32,09	7,17

* Razlika do 520 odnosi se na one koji nisu odgovorili.

Uzimajući u obzir ukupne rezultate za sve ispitanike (N = 520) možemo uočiti u prvom redu slijedeće:

Pripadnici hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj, što je razumljivo, nisu indiferentni prema društvenim promjenama koje su zahvatile tu zemlju. Vrlo je mali broj onih koji na pitanja o tome što promjene znače za Mađarsku, što za Hrvate, a što za njih osobno, odgovara da ne zna ili da ga to ne zanima (2,55 posto u odnosu na Mađarsku i 2,96 u odnosu na hrvatsku nacionalnu manjinu).

Mišljenja o učinku promjena za mađarsko društvo i za hrvatsku nacionalnu manjinu

Najveći broj ispitanika, to osobito treba naglasiti, još ne dodjeljuju ni pozitivne ni negativne ocjene promjenama u Mađarskoj (podjednako to vrijedi i u odnosu na mađarsko društvo i u odnosu na položaj hrvatske nacionalne manjine) — smatraju da ih još ne mogu procijeniti. U odnosu na cijelo mađarsko društvo, to je izrazilo 45,78% ispitanika, a u odnosu na manjinu čak nešto više — 56,41%.

Slijedeći odgovor po učestalosti jest onaj koji ocjenjuje da su promjene djelomično dobre a djelomično loše: to se odnosi na mišljenje izraženo i o Mađarskoj kao cjelini (28,29%) i s obzirom na hrvatsku nacionalnu manjinu (18,93%).

Pozitivna ocjena o promjenama *ne dodjeljuje se tako često*, iako više nego negativna ocjena, ali dodjeljuje se češće za globalni plan, za mađarsko društvo kao cjelinu, nego za hrvatsku manjinu.

Pozitivnu ocjenu za promjene u Mađarskoj izrazilo je 19,65% ispitanika, a tek 15,19% za položaj manjine. Na individualnom planu 15,94% ispitanika izrazilo je da se osjeća dobro u promjenama.

S druge strane, premda su se općenito rijetko davale ocjene da su promjene loše, onda kada su se dale, najčešće su se odnosile na položaj hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj. Tako je 6,51% ispitanika procijenilo da je lošije za *manjinu* ono što joj promjene donose, a samo je 3,83% smatralo da su promjene loše za Mađarsku (kao globalno društvo).

Dio obrazloženja za suzdržano dijeljenje krajnjih ocjena novoj situaciji, bilo pozitivnih bilo negativnih, nalazi se vjerojatno u tome što je, između ostalog, proces društvenih promjena započeo tek odnedavno; što je još mnogo

¹ Prezentira se dio prvih rezultata ovog istraživanja; konačna obrada podataka još traje. Rezultati projekta kao cjelne bit će objavljeni u posebnoj publikaciji IMNS-a.

toga u društvu u previranju i nema konačne obrise; što se objektivno još za mnoge društvene procese i ne zna kako će se odvijati (pitanje vlasništva npr.); što još nema mnogih rješenja za pitanja koja su tek načeta, ali ne i postavljena na nove osnove itd. Dio obrazloženja, zatim, nalazi se u premnogim društvenim proturječnostima: s jedne strane povučeno je niz poteza koji dokazuju liberalizaciju društvenoga i političkog života u Mađarskoj; s druge strane, ne samo što ima i njima suprotnih učinaka, već se — a to posebno treba imati u vidu — sve to zbiva usred velike ekonomske krize. Prema rezultatima mađarskog Instituta za privredna istraživanja inflacija je u 1990. neočekivano visoka, visok je porast nezaposlenosti, a neke grane industrije doživljavaju recesiju.² Predviđanja za slijedeću godinu također nagovještavaju golem ekonomski teret za mađarsko društvo: predviđa se manjak u vanjskotrgovinskoj bilanci od jedne milijarde dolara, a u platnoj bilanci od jedne i pol do dvije milijarde dolara (2). Stanovništvo je svakodnevno opterećeno najavama (novih) viših cijena; inflacija je postala tema najčešćih svakodnevnih razgovora, a velika zaduženost zemlje i teško privredno stanje³ podjednako su mučni problem i privrednih stručnjaka i mađarskih obitelji.

Novoj se vladi, kako prolazi vrijeme, odmjeravaju rezultati na polju ekonomije,⁴ a »glasnost«⁵ dovoljno omogućuje da se javno pojavljuju kritički komentari i ironične izjave na račun vlade, poput ove: »Kako reče ministar, zasad neće biti povišene cijene benzina. Ali, javnost više ne vjeruje pukim riječima.« (16) Pojedinaac je pritješnjen egzistencijalnim problemima jer životni standard danomice pada, a nesigurnost za stalni posao zbog stečajnih postupaka i drugih okolnosti, raste. Pred takvom stvarnosti koja je opterećenje i za pojedinca i za društvo, posve blijede izjave političara iz vladajuće koalicije o položaju mađarske privrede kao najuspješnije istočnoevropske privrede.

Za opću sliku o procjeni (ispitanika) jesu li promjene u Mađarskoj dobre ili loše za Mađarsku, uz odgovore koji su dominantni, ne treba dakle smetnuti s uma da mali broj ispitanika ipak izražava mišljenje kako je sada lošije nego prije.

Kada se uzmu u obzir činjenice kao što su ukidanje jednopartijskog sistema, ekonomsko i političko otvaranje prema svijetu, liberalizacija i »glasnost«⁶ u javnom životu, širenje i garantiranje ljudskih i građanskih prava, napuštanje Varšavskog pakta,⁷ vidljivo je da takvo mišljenje nalazi značajnu potporu. Za pripadnike nacionalnih manjina neke promjene imaju i dodatni značaj; promjene i politika koje su zahvatile Mađarsku zadnjih godina a koje su označile npr. da je interniranje i prisilno preseljavanje stvar prošlosti (Narodna skupština ispričala se svima koji su bili internirani⁸ a bilo je govora i o nekim vrstama nadoknade za to vrijeme internacije), da se ukidaju zabrane gradnje u selima,⁹ da su prošla vremena insceniranih (političkih) sudskih procesa, itd.,

² O počecima naglog pogoršanja stanja mađarske privrede 80-ih godina v. 24 : 40—68, dio zvaničnih stavova.

³ Problemi prezaduženosti zemlje, visoka inflacija i naročito, gotovo tjedni porast cijena, u 1989. i 1990. gotovo su stalne udarne teme prve stranice *Narodnih novina*, lista koji u Budimpešti izlazi na hrvatskom ili srpskom jeziku. Ilustrativna je rečenica iz lipnja/juna ove godine: »Ponedjeljak? Novo poskupljenje! Pomalo već ironično ali s dosta ogorčenja ponavljam...« (16 : 1)

⁴ Karakter i nužnost ekonomskih reformi u Mađarskoj propituje se u više navrata nakon 1968. kada je počela privredna reforma; ponovo početkom 1984. V. 23.

⁵ Ono što je Imre Nađ želio provesti 1956, kada je proglasio istupanje iz Varšavskog pakta. sada se ostvaruje. V. 5

⁶ »Narodna skupština zakonom od 20. listopada 1989. ispričala se svima koji su između 1945. i 1963. pretrpjeli povredu prava«. (11 : 4)

⁷ U hrvatskom selu Poganu, npr. desetljećima je bila zabranjena izgradnja (kao i u mnogim drugima). (6 : 6)

u Mađarskoj su nesumnjivo značajne naznake društvenih gibanja u suvremenim društvenim procesima.

Iako nisu dominirajuća, mišljenja da su promjene *dobre* nisu ni zanemarljiva, posebice kada se međusobno usporede tri analitičke razine: najviše »dobrih« ocjena dodijeljeno je za učinak promjena na Mađarsku kao cjelinu (19,65%) što je, s obzirom na određenu vrstu promjena, i razumljivo.

Promjene su zaista korjenite; ali one, ne zaboravimo, označavaju ono što je tek standard/normala civilizacijskog ustrojstva. Podsjetimo se na odredbu kojom se garantira pravo da građanin može biti lišen slobode jedino sudskom presudom (9). Ili, da samo u demokratskom okruženju može izbiti skandal kao što je izbio u Mađarskoj kada je otkriveno da Ministarstvo unutarnjih poslova prisluškuje telefonske razgovore (9). Nastale su promjene, dakle, tek ono što je gotovo minimalno ljudsko pravo, a to što se označava kao minimalno pravo ne umanjuje, već upravo ističe značaj promjena, jer dokazuje da ono osnovno što ljudsko društvo mora osigurati pojedincu, bijaše izostalo iz pravila i funkcioniranja društva i da taj nedostatak bijaše drastičan.

Sve to nije moglo a da ne utječe na percepciju cjelokupne slike o tome što promjene Mađarskoj donose, te je razumljivo da je za mnoge, kao što pokazuju podaci, još rano za stvaranje čvrstih ocjena — još im se ocjena »cijepa« i na »dobru« i na »lošu« istovremeno.

Manjina i promjene

Najmanje »dobrih« ocjena dano je u odnosu na manjinu, tj. najmanje je onih koji misle da su nova zbivanja u Mađarskoj dobra za hrvatsku nacionalnu manjinu. Nekoliko naglasaka na proturječna zbivanja u toj zemlji donekle upućuje na odgovor zašto je tome tako.

Iako je 1990. osnovan Ured za etničke i nacionalne manjine⁸ i Fond za nacionalne i etničke manjine u isto vrijeme, pozivanje na »mađarstvo«⁹ (ponovo) je »obuzelo« mađarsko društvo i postalo unosna parola, a to za manjine nikad nije značilo vedrije dane.¹⁰

Predstavnici države i partija nerijetko ističu ravnopravnost i prava nacionalnih manjina, ali u isto vrijeme, manjine su ostale bez svog predstavnika u Parlamentu,¹¹ i nikakve akcije (a bilo je takvih nastojanja) nije mogla to promijeniti ni u ovo vrijeme nove vlasti. Zasad je sve završilo ustanovljavanjem instituta ombudsmana (19), koji bi, prema obrazloženju vlade, osigurao nadzor nad ostvarivanjem prava manjina. Koliko će taj novi pravni institut zaista djelovati u poboljšavanju položaja nacionalnih manjina u Mađarskoj, pa i hrvatske nacionalne manjine, zasad je teško procijeniti.

Nacionalnim manjinama priznata su pojedinim pravnim normama određena prava ali još prošle godine jednome pripadniku nacionalne manjine vlasti nisu dopustile da vrati svoje pravo, narodnosno prezime (12). Već ovo ukazuje

⁸ U listopadu/oktobru 1989. godine osnovan je Kolegij za nacionalne i etničke manjine pri Državnom ministarstvu da bi bio zamjenjen posebnim uredima za manjine u Mađarskoj i za Mađare van granica. Prema izvjavama sekretara Kolegija Csaba Tabajdia, s kraja 1989., Kolegij je »od vremena Oszkara Jaszija prvi organ koji se kompleksno bavi narodnosnim pitanjem«. (7 : 3)

⁹ »Iz ustiju odgovornih mađarskih političara čulo se krajem godine da će u bilateralnim odnosima interesi mađarske narodnosti u susjednim zemljama biti stavljeni na prvo mjesto«. (8 : 2)

¹⁰ »Kada je nehumanom poretku to bilo potrebno, pripadnici narodnosti su proglašavani za krivce i neprijatelje. Nepravde, nepovjerenja, ponižavanja i prisile ostavile su neizbrisiv trag u ljudskoj duši...« (12 : 3) Vidjeti i : 3, 27.

da ima puno razloga za raspolučenost između pozitivnih i negativnih ocjena u procjenjivanju učinka promjena na hrvatsku nacionalnu manjinu u Mađarskoj, i sasvim je razumljivo što se mnogi pojedinci još ne mogu odlučiti za jednoznačnu presudbu — pohvalu ili pokudu o novim događajima u toj zemlji.

Podaci po županijama

Zanimljivo je pogledati kako izgleda slika o mišljenjima ispitanika o promjenama u Mađarskoj po županijama. Podaci za četiri županije: Bačkiškun, Baranja, Zala i Vaš, pokazuju slijedeće:

U sve četiri županije vrlo veliki broj ispitanika izražava mišljenje da još ne može procijeniti što nove promjene u Mađarskoj donose hrvatskoj nacionalnoj manjini. To mišljenje najviše je zastupljeno među ispitanicima iz županije Bačkiškun (64,3⁰/o), ali i u ostale tri županije postotak ispitanika koji se ne mogu opredijeliti viši je od 50⁰/o.

I ovdje je, u županijama, kao i u rezultatima za sve ispitanike, najčešće biran odgovor da su promjene u Mađarskoj djelomično dobre a djelomično loše za hrvatsku nacionalnu manjinu, i taj odgovor najčešće, biraju ispitanici iz Baranje.

U svim županijama, osim u županiji Zala, opada broj onih, kada se ide od globalnog društva na pitanje manjine, koji misle da su promjene *dobre* za manjinu (u odnosu na takvu ocjenu za cjelinu društva).

Najviše pozitivnih ocjena, u odnosu na druge županije, skorašnje promjene dobile su u županiji Vaš, iako broj ispitanika koji daje promjenama ocjenu »dobre su«, kad se radi o hrvatskoj nacionalnoj manjini, i u toj županiji pada u odnosu na procjenu za cijelo društvo.

Županije — manjina i promjene

U svim promatranim županijama, kao što pokazuju rezultati, preko 50⁰/o ispitanika izražava da još ne može procijeniti jesu li promjene koje se zbivaju u Mađarskoj dobre ili loše. Manja naselja gdje živi većina pripadnika hrvatske nacionalne manjine, bila su nekim političkim partijama pogodan poligon za pridobivanje glasova u vrijeme izbora. I premda u programima novonastalih partija u predizbornoj kampanji nije bila previše naglašena briga za manjine, ne znači da nije bilo raznih obećanja i »vučenja za rukav« pripadnika nacionalnih manjina pozivajući ih da glasaju za ovu ili onu partiju uz usmene garancije da će štiti njihove interese.¹² U postizbornoj fazi nova vlast vladajuće koalicije naglašeno ističe probleme Mađara izvan granica, a za svoje nacionalne manjine uspostavlja ipak samo institut ombudsmana koji bi trebao osigurati kontrolu vlade u djelovanju prema manjinama. Hoće li?

¹¹ Do recentnih promjena u Mađarskoj, nacionalne manjine imale su svog predstavnika u Parlamentu. (22)

¹² Mađarski demografski forum jedna od najjačih političkih partija u predizborno vrijeme, isticao je prije izbora stav o potrebi da manjine imaju svog zastupnika u Parlamentu. Nakon izbora, kao pobjednička stranka, učestvovala je u formiranju odluke po kojoj će vlada i Parlament odlučiti koga će od pripadnika nacionalnih manjina pozvati u novoizabrani Parlament.

Međutim, realitet pokazuje i novi »duh vremena« kada se procesi demokratizacije i uspostavljanja civilnog društva ogledaju u postavljanju temelja za ravnopravan položaj svih građana koji se osigurava, između ostalog, i solidarnošću pripadnika većinskog naroda s pripadnicima nacionalnih manjina. Tako u uglednim dnevnicima većinskog naroda nailazimo na stavove koji ne štete u kritici prema vladinim potezima zbog toga što briga za manjine ostaje samo deklarativna i ne postaje realnost. Manje-više indirektno priznaje se da društvo nije nevino u odnosu na stanje u kojem se nalaze nacionalne manjine. *Magyar Nemzet* primjerice objavljuje članak (kako su zabilježile *Narodne novine* 14. 12. 1989) pod naslovom »Narodnosti na raskrscu — Tapšanje narodnosnih saveza po ramenima«, gdje se analizirajući položaj pripadnika manjina između ostalog ističe da je Ustav, i da su političke deklaracije i načelo jedno, a stvarnost sasvim nešto drugo (16). Isto tako vrijedi zabilježiti riječi ministra za pravosuđe Kalmana Kicsara koji, ističući potrebu da se (i) pravno bolje zaštite nacionalne manjine veli: »Onima koji se nalaze u nepovoljnom položaju treba pružiti više prava, jer se samo tako može stvoriti jednakost« (13).

Na procjenu u vezi s hrvatskom nacionalnom manjinom nije bez utjecaja situacija unutar manjine koja je i sama u vrtlogu turbulentnog vremena. Rastakanje DSJS (Demokratski savez Južnih Slavena) na zasebne organizacije Hrvata, Srba i Slovenaca koje je u toku, paralelno se događa s osnivanjem više organizacija među Hrvatima (koji su daleko najbrojniji između te tri jugoslavenske nacionalne manjine; prema procjenama: 90 000 Hrvata, 6000 Srba i Slovenaca 3000), kao što su: Savez Hrvata, Društvo Gradišćanskih Hrvata u Ugarskoj, Kulturno-prosvjetno udruženje bačko-kiškunske županije, Društvo međimurskih Hrvata (18) itd. Nejasna situacija s osnivanjem novih podvojenih organizacija i udruženja unutar same manjine kao i val kritika koji se srušio na DSJS¹³ vjerojatno pridonose nesigurnom osjećaju u pogledu položaja manjine.

Kada se promatra situacija unutar jedne te iste županije, kontrast između procjena za globalno društvo i nacionalnu manjinu najveći je u županiji Vaš. To je županija u kojoj samo 0,9% ispitanika smatra da su promjene loše za Mađarsku kao globalno društvo, ali ih 7,4 % smatra da su promjene loše za hrvatsku nacionalnu manjinu. Procjena, dakle, o tome što promjene znače za hrvatsku nacionalnu manjinu daleko je kritičkija, međutim, ne i drukčija od drugih županija. Neke specifičnosti te županije vjerojatno utječu na to. Ekonomske nedaće i nesigurnosti materijalne prirode koje su došle do izražaja s recentnim promjenama u Mađarskoj moguće je da manje osjećaju ispitanici iz županije Vaš u odnosu na ispitanike iz županija Baranja, Bačkišun ili županije Zala. Županija Vaš koja se u nekim naseljima približava standardu svoga neposrednog susjeda — Austrije, moguće je da u blažem obliku, u odnosu na ostale dijelove Mađarske, proživljava ekonomsku krizu, tako da je i percepcija ispitanika iz te županije manje obojena lošim vizijama u vezi s promjenama. Ukoliko, naime, pada životni standard a egzistencija dolazi u pitanje, što je realnost (i) za Mađarsku, sve druge dobrobiti brzo blijede u svijesti pred takvom krutom stvarnosti.

K tome, zbio se niz događaja i promjena u smjeru liberalizacije u Mađarskoj koji ostavlja snažan dojam da već uvedene novine kao i one koje tek

¹³ Demokratski savez Južnih Slavena organizacija koja je okupljala Hrvate, Slovence i Srbe koji žive u Mađarskoj. Krajem 1989. i u 1990. dolazi do osnivanja pojedinačnih saveza: Za 2. i 3. XI. 1990. sazvana je I. zemaljska skupština Hrvata u Mađarskoj koja treba okupiti sve pojedinačne organizacije Hrvata.

dolaze ne mogu biti loše za mađarsko društvo. U prvom redu to se odnosi na otvaranje prema Zapadu. Uklanjanje žice na granici i sloboda kretanja znakovi su novog doba, a te blagodati liberalizacije života možda najjače osjećaju stanovnici županija na zapadu Mađarske. U njih se zbiva početak procesa povezivanja ne samo građana Mađarske sa svijetom već i unutar same države.

Kada je riječ, dakle, o Gradišćanskim Hrvatima, treba naglasiti da ih je niz okolnosti donedavno upućivao na okretanje prema Austriji. Iz Austrije su, naime, stizale knjige i novine na njihovu gradišćanskohrvatskom jeziku; na programima austrijske TV i radija mogli su pratiti emisije na svom jeziku, itd. Mađarska tako nešto nije pružala! Što više, unutrašnji mađarski propisi ograničavali su i kretanje u pogranična područja. Tek odnedavno *Narodne novine*, list namijenjen Hrvatima, Srbima i Slovencima u Mađarskoj (kojeg se karakter, s obzirom na nacionalnu strukturu čitalaca kojima se upućuje, upravo mišljenja) objavljuje (još uvijek ne tako često) tekstove pisane dijalektom, gradišćanskohrvatskim jezikom.

Ako ne više, a ono ništa manje značajne novosti događaju se i u sferi obrazovanja. Od jeseni 1989. planirano je da se u mađarskom Gradišću kao materinski jezik uvede gradišćanskohrvatski. Ta činjenica ukazuje ne samo na bitnu novinu u svakodnevici za pripadnike hrvatske nacionalne manjine u tom području već i veliki pomak u svijesti, u shvaćanju odnosa između dijalekta i standardnog jezika.¹⁴ Dakle, cijeli niz novosti koje su zahvatile Mađarsku, a tiču se županija na zapadu daju nade ispitanicima iz tih područja da optimističnije gleda na promjene.

S druge strane, međutim, prema rezultatima ovog istraživanja, ne postoji takva nesumnjivost u pozitivne efekte promjena za hrvatsku nacionalnu manjinu. Moguće je pretpostaviti da su na tu ocjenu utjecala, s jedne strane, previranja unutar same manjine, a s druge strane, situacija i zbivanja na razini države. Podjele i razmimoilaženja unutar manjine vjerojatno ne podupiru mišljenje da su promjene dobre za manjinu, kao što tome u prilog ne ide ni neizvjesnost hoće li jednaka pažnja biti posvećena i unutrašnjim i »vanjskim« manjinama kada je riječ o državnoj politici.

Županija u kojoj se najmanji broj ispitanika opredjelio za stav da promjene znače lošije stanje za hrvatsku nacionalnu manjinu (samo 1,2%) jest Zala. Premda bi se u skladu s tim podatkom to moglo očekivati, Zala nema, u usporedbi s drugim županijama, i najveći postotak ispitanika koji smatraju da su promjene dobre za hrvatsku nacionalnu manjinu. No, što bi mogao značiti podatak da ima najmanje »loših« ocjena?

Osim činjenice da ima veliki broj ispitanika za koje je još rano da daju definitivne ocjene (a tako je, uostalom, i u drugim županijama), tu treba podsjetiti na neke činjenice.

Novi »duh vremena« afirmira dijalekte dajući im značajno mjesto u procesu čuvanja materinskog jezika, kao što im priznaje i validnost podjednaku standardnom jeziku Kajkavski dijalekt (kao i drugi dijalekti) napokon dobiva status vrijednoga, »punopravnog« jezika; prestaje biti jezik »drugog reda« a time i pripadnici hrvatske nacionalne manjine koji njime govore prestaju biti građani »drugog reda« kada upotrebljavaju svoj domaći jezični izraz. Županija Zala pripada području gdje se govori kajkavski. Izronivši iz vremena prezira i podređenosti svoga materinskog jezika i oslobodivši se opterećenja koje im je nametao stav da im je jezik »krivi jezik«, »pogrešni jezik«, Hrvati

¹⁴ Marica Fallč-Cerčić, savjetnik: »Nažalost, 60-ih godina mnogi su intelektualci bili protiv dijalekta, a sada se bore za njega«. (14 : 3) Vidjeti 1 : 26.

iz Zale imaju razloga nadati se da promjene koje se zbivaju u Mađarskoj nisu loše za hrvatsku nacionalnu manjinu.

Uzimajući to u obzir razumljiv je i podatak da je od četiri županije Zala jedina u kojoj više ima onih koji ocjenjuju promjene dobrima za hrvatsku nacionalnu manjinu nego onih koji to misle za mađarsko društvo u cjelini. Ipak, te ili slične pojave, izgleda, ne mogu biti dovoljne za dobro osjećanje. Kao što je navedeno, ni tu nisu brojna mišljenja da promjene bezuvjetno idu u korist hrvatske nacionalne manjine. Moguće je pretpostaviti da je, i ovdje, takav stav dobrim dijelom povezan s načinom rješavanja manjinskog pitanja na razini države i atmosferom nerazmjernog isticanja Mađara izvan granica Mađarske u odnosu na manjine u Mađarskoj. Također i ovdje su, vjerojatno, po srijedi previranja unutar same manjine kao i između južnoslavenskih manjina međusobno.

Naime, dosadašnja povezanost rukovodstva DSJS s ovim dijelom zemlje, nerijetko je ocjenjivana od Zalana kampanjskom i nedovoljnom, premda je isticana i pomoć Saveza za djelatnost u interesu hrvatske nacionalne manjine: za rad KUD »Mura« ili npr. za obilazak sjeverno-zapadnih županija (10) i sl. Sada je na djelu proces rastakanja DSJS ali niti to se ne čini da je put u nešto bolje. Unutar hrvatske nacionalne manjine nastalo je nekoliko saveza/organizacija, a mnogi za tu opću podjeljenost nisu sigurni da je sretno rješenje.

Uzimajući navedene činjenice u obzir, ne čudi množina neodlučnih odgovora: da se još ne može procijeniti proces koji je takoreći tek počeo, a ne čudi ni manji broj onih koji promjene u odnosu na položaj Hrvata žele ocijeniti dobrima, upravo kao što ne iznenađuje ni iznimno mali broj »negativnih« ocjena u županiji Zala.

Individualni nivo

Na individualnoj razini, dakle, kada se pojedinca pita kako se on osjeća u tim promjenama, najveći broj ispitanika (41,83%) odgovara da promjene imaju i dobru i lošu stranu. Dakle, na osobnom planu ocjena o promjenama u Mađarskoj (imajući u vidu veliki broj novoosnovanih partija) nije u tolikoj mjeri neodređena kao što je to procjenjivanje o učincima društvenog previranja za cjelinu društva ili pak za hrvatsku nacionalnu manjinu; odnosno, moglo bi se reći da su za pojedinca samoga jasnije i dobre i loše strane novih zbivanja. Ali to vrijedi samo donekle.

Iza toga po učestalosti, naime, slijedi odgovor koji izražava konfuznost situacije u percepciji pojedinca u odnosu na njegovu osobnu poziciju. Tako 32,07% ispitanika izabire odgovor koji kaže da je čovjek zbunjen svim tim događajima i ne zna što da misli. Očito, društvena previranja neobično su važna za život pojedinca i imaju neposredne »efekte« na njegovu egzistenciju, ali zasad još uvijek imaju nejasne obrise.

Jedan dio ispitanika već je stvorio stav da su promjene dobre za njih same, a drugih, koji su izrazili svoj osjećaj da je sada lošije za njih, jako je mali broj. Onih koji su promjene, s obzirom na veliki broj političkih partija, ocijenili dobrima, ima 15,94%, a onih koji misle da je sada lošije nego prije ima 2,99%.

Županije i individualni plan

Ono što odmah upada u oči kada se pogledaju ocjene učinka promjena na individualnom planu, po županijama, jest to da u županiji Vaš ne nalazimo

nit i jednog ispitanika koji smatra da je s promjenama (s obzirom na veliki broj političkih stranaka) došlo lošije stanje za njega kao pojedinca nego što je bilo prije.

Vaš je ujedno županija gdje je dodijeljeno najviše pozitivnih ocjena (29,2%) kojima ispitanik izražava da se dobro osjeća u tim promjenama.

Da promjene za njega osobno imaju i dobrih i loših strana izrazito je relativno visok broj ispitanika, približno isti u županiji Zala (49,3%) kao i u Vaš (48,1%).

Odgovor koji je najzastupljeniji u županijama Bačkiškun i Baranja također upućuje na to da su promjene pojedinca dovele u situaciju kada ne može lako davati procjenu o zbivanju.

I na individualnom nivou, i na općem planu, bilo da se radi o društvu u cjelini ili o hrvatskoj manjini, ocjene u svim županijama pokazuju da vrlo mali broj ispitanika promjene smatraju *lošima*; drugim riječima, vrlo mali broj ispitanika izražava mišljenje da je sada lošije nego prije, s njihova osobnog stanovišta.

O vlastitom osjećanju u situaciji uspostavljanja višepartijskog sistema većina ispitanika, ipak, izražava mišljenje da to ima i dobrih i loših strana, iako je za gotovo trećinu ispitanika nova situacija toliko nejasna, i u odnosu na njih same, da se opredjeljuju za odgovor koji ukazuje na to da je čovjek pojedinac zbunjen svim tim događajima, što ne treba iznenađivati.

Ako se uzme u obzir da je Mađarska do promjena bila jednopartijska država; da je članstvo u vladajućoj partiji bilo »opće«, te da su građani iskusi »moć vlasti« na svojoj sudbini ili sudbini bližnjih, nije čudo što su oprezni spram (bilo koje) vlasti i što nisu sigurni da neće biti kažnjavanja »krivice« zbog pripadanja bivšoj vladajućoj partiji. Unatoč razuvjeravanjima političara, mnogi iz upravnog aparata, otišli su sa svojih radnih mjesta bojeći se revanšizma (15). Riječi, uvjeravanja i obećanja političara očito nisu donijeli mir ljudima, a to se reflektira i na doživljaju vlastite pozicije u promjenama koje se zbivaju.

Na kraju treba reći da se u analizi podataka, i obrazloženja koja idu u smjeru razumijevanja stvarnosti, odnose na kompleksnu situaciju u Mađarskoj, vezivanje tih obrazloženja uz jednu vrstu podataka ne znači odricanje njihove povezanosti s drugim podacima ili nivoima razmatranja.

Zaključak

Najveći broj ispitanika — pripadnika hrvatske nacionalne manjine, izražava mišljenje da još ne može procijeniti promjene koje su zahvatile Mađarsku, bilo da se radi u učincima tih promjena na mađarsko društvo u cjelini, bilo o njihovim konzekvencijama za nacionalnu manjinu.

Positivne ocjene za promjene *ne dodjeljuju se tako često*, iako se dodjeljuju više nego negativne, ali se dodjeljuju češće za globalni plan, za mađarsko društvo kao cjelinu, a najmanje za hrvatsku manjinu.

Općenito se rijetko dodjeljuju i ocjene da su promjene loše, a onda kada se dodjeljuju, najčešće se odnose na ocjenu položaja hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj.

U pogledu učinaka na individualnom planu, izrazito je mali broj onih koji novo vrijeme doživljavaju lošijim za njih same: za gotovo trećinu ispitanika nova je situacija nejasna i zbunjujuća, ali najveći broj ispitanika izražava mišljenje da ima i dobrih i loših strana.

LITERATURA:

1. Arday, Lajos; Hlavic, Gyorgy. *Ethnic Groups in Contemporary Hungary*; Budapest: Society for the Dissemination of Scientific Knowledge Council for Nationalities, 1988. 107 str.
2. *Borba*, Zagreb, 1990, 10. listopada.
3. Domini, Mirjana. »Denacionalizacija hrvatske narodne manjine u Mađarskoj od 1918. do kraja drugog svjetskog rata« u Grupa autora *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977. 262 str.
4. Liht, Sonja. »Društveno-politički razvoj savremene Mađarske« u E. Stojić (ur.) *Susedstvo Jugoslavije danas*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1988. 313 str.
5. Nađ, Imre. »Pet osnovnih principa međunarodnih odnosa i pitanja naše spoljne politike« u Laslo Sekelj (ur.) *Socijalni pokreti i politički sistem u Mađarskoj — dokumenti*. Beograd: Institut društvenih nauka — Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1988. 363 str.
6. *Narodne novine*, Budimpešta, 1989, br. 51 (21. XII.)
7. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 1 (4. I.)
8. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 2 (11. I.)
9. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 3 (18. I.)
10. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 4 (25. I.)
11. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 7 (15. II.)
12. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 9 (1. III.)
13. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 10 (8. III.)
14. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 11 (15. III.)
15. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 21 (24. V.)
16. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 26 (28. VI.)
17. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 27 (5. VII.)
18. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 28 (12. VII.)
19. *Narodne novine*, Budimpešta, 1990, br. 32 (8. VIII.)
20. »Preokret i reforma 1987« u J. Teokarević (ur.) *Reforme — drugi korak; Mađarska, Poljska, Bugarska*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret i Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1988. 198 str.
21. Sekelj, Laslo (ur.). *Socijalni pokreti i politički sistem u Mađarskoj (1944—1956) — Dokumenti*. Beograd: Institut društvenih nauka — Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1988. 363 str.
22. A. B. Szekely »Access to Culture for National Minorities«, *The New Hungarian Quarterly*, Budapest, Vol. XXVIII. 1987, No. 107.
23. Stojić-Imamović, Edita. »Iskustvo privrednih reformi« u *Mađarske alternative*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Institut za međunarodni radnički pokret, 1987. 166 str.
24. Teokarević, J. (ur.). *Reforme — Drugi korak — Mađarska, Poljska, Bugarska*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret i Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1988. 198 str.
25. Valentić, Mirko. »Bitne tendencije u politici mađarske vlade prema narodnim manjinama« u Grupa autora *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*. Zagreb: Zavod za istraživanje narodnosti, 1977. 262 str.
26. Vidmarović, Đuro. »Poslijeratno kretanje broja političkih i prosvjetnih radnika, inteligencije i klubova s posebnim osvrtom na njihov najnoviji raspored u društvenom životu NR Mađarske« u Grupa autora *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1977. 262 str.
27. Vidmarović, Đuro. *Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj, II*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1982, 87 str.
28. Vukas, Budislav. *Etničke manjine i međunarodni odnosi*. Zagreb: Školska knjiga, 1978. 251 str.

AZ UJKELETŰ VÁLTOZÁSOK HATÁSA A MAGYARORSZÁGI HORVÁTOKRA ÖSSZEFOGLALÓ

A szerző bemutatja a magyarországi horvátok kisebbségi soraiban 1990. júniusában végzett kutatásai egy részét, a felhasznált $N = 520$ sz. ankétlapok alapján. Adatai hozzávetőleges képet adnak a kikérdezettek véleményéről a magyar társadalomban végbement változásokról — mennyiben hatnak ezek a horvát kisebbség életére és globálisan a magyar viszonyokra. Az első kérdésre vonatkozóan 56.41% nem tudott véleményt mondani, de 45.78% a másodikra sem.

A változásokra általában azt mondják, hogy azok részben jók és részben rosszak. Magyarország egészére 28.29% válaszol így, de a horvát kisebbségekre csak 18.93%. Kimondottan pozitív értékelés nemigen hangzik el: a magyarokra vonatkozóan 19.65%, a horvát kisebbségre viszont csak 15.19%. A kikérdezett horvátok 15.94%-a jelentette ki, hogy jól érzi magát a bekövetkezett változásokban, ám kevesen nyilatkoztak úgy, hogy azok általában rosszak lennének. Mégis kifejezésre jut a vélemény, hogy rosszat hoznak a magyarországi horvát kisebbségre, de csak 6.51% vélekedik így.

A szerző értelmezése szerint az emberek vonakodnak a szélsőséges kijelentésekről, mind pozitív mind negatív értelemben. Többek között ezt mondják: Ezek a társadalmi változások aránylag újkeletűek, sok minden forrongásban van, a végső körvonalak még nem vehetők ki tisztán. Jellemző a sok ellenmondás. Egyes szakhúzások a társadalmi élet liberalizálását bizonyítják, de ellenmondásokat is kiválnak. Minden ami történik nagy válság közepette megy végbe.

CROATS AND RECENT CHANGES IN HUNGARY

SUMMARY

The author presents part of the research results obtained via a questionnaire survey in June 1990 among members of the Croatian national minority in Hungary ($N = 520$). The data pertains to queried opinions on changes in Hungary in relation to the global society, to the minority and to individuals. Altogether 56.4% of the respondents felt that it was yet not possible to evaluate what these changes mean for the Croatian national minority, and a similar standpoint was expressed by 45.78% of the respondents in their evaluations in regard to the meaning of the recent changes for Hungary as a global society. The following most frequent answer expressed an evaluation that the changes were partially good and partially bad (28.29% for Hungary as a whole, 18.93% for the Croatian national minority in Hungary). A positive evaluation of the changes was not given that often, although it was given more often than a negative response. Such an evaluation was given by 19.65% of the respondents for changes in Hungary, and only 15.19% in regard to the position of the minority. On the individual level, 15.94% of the respondents answered that they felt in regard to the changes. Although the respondents generally did not evaluate the changes as poor, in cases when they gave such an answer, this was most often in regard to the position of the Croatian minority in Hungary (6.51%). The author interprets reserved of the respondents in giving extreme evaluations, both positive and negative ones. The process of social change began relatively recently. Many things in society are still in ferment, and have not yet received their final contours. Moreover, in Hungarian daily life there are (still) many contradictions: on the one hand, a number of measures have been taken which confirm the liberalisation of social and political life in Hungary — on the other hand, not only are there contrary effects, but all this is occurring in a situation of great economic crisis.